

ПЕТЪР НЕЗНАКОМОВ

ЖРЕЦИТЕ НА ТАЛИЯ

chitanka.info

I

СРАМЕЖЛИВИЯТ ЯРОСЛАВ

Когато станах на четиринадесет години, тоест в разцвета на пубертета, баща ми, известният производител на розово масло и терешè в Казанлък бай Теню Димитров, по прякор Димитрото, изведнъж реши да се заеме по-пряко и с по-твърда ръка с мене. И беше в известен смисъл прав. Да си призная — по онова време действително бях голям калпазанин, луд за десет, дето има една приказка. Бях единствен син в семейството при пет дъщери, и то все по-големи от мене, изтърсака, галеното синче на мама и татко. Глезеха ме, хрантутеха ме с какви ли не деликатеси, играчките ми от Цариград ги изписваха, висяха над главата ми деня и нощя да не би, не дай боже, да ме ухапе змия, да ме мушне бик или да ме клъвне петел и в резултат се получи най-големият пакостник в цялата бивша Казанлъшка кааза. Учех се, разбира се, лошо, по смятане, а после по аритметика и геометрия непрекъснато носех вкъщи двойки, не че бях несхватлив, напротив, сечеше ми пипето, но ми беше скучно в училище, не ми бяха интересни даскалите, не намериха те начин да проникнат в душата ми (тази дума „душа“ покрай руската литература беше станала модна и в Казанлък). И затуй, случи ли се някаква беля в школото, сложат ли карфица под стола на Прилагателното, учителя, който ни преподаваше по български език и граматика, пуснат ли мишка в часа по химия и химичката, многострадалната Геновева, изпочупи от ужас епруветките, директорът бай Атанас Тъпчилещов не търсеше друг, знаеше, че в дъното на всяка такава история стоя аз. Цялата прогимназия изкарах с поведение задоволително (три), а най-малко десетина пъти щяха да ме изключват, ако не ме търпяха заради тате, почетен член на училищното настоятелство и един от уважаваните нотабили на града. Най-сетне чашата преля, хванаха ме в интересна „ситуация“ с една по-възрастна ученичка от девическата гимназия, едно преждевременно развито, русоляво и не съвсем с всичкия си момиче от селата (то си търсеше само белята) и работата опря, дето се вика, до кокал. И сам господ бог

да беше слязъл от небето, нямаше да може да я потули. Баща ми разбра, че по-нататъшното ми стоене в казанлъшките учебни заведения при тогавашния морал и нравствени изисквания към младото поколение е най-малкото неудобно за личния му авторитет и може да се отрази неблагоприятно върху просперитета на предприятието му. А имаше и нещо друго — бях единственият му наследник, по онова време дъщерите не се брояха, а както растях в Казанлък, разгален от семейство, учителско тяло и общественост, имаше голяма опасност да стана някоя хаймана и да разпиля с лека ръка всичкото туй, дете той го бе трупал с отделяне от залъка, с почитеност и упорит волски труд. И затуй, след като ме изключиха за една година от гимназията (пак за хатър на баща ми), той реши да ме извади за известно време от играта и да ме изпрати на учение някъде извън страната. Разчиташе на късата човешка памет — ще минат пет-шест години, ще се забравят греховете ми и аз ще се завърна в Казанлък с обаянието на завършил в чужбина. Но не му харесваше, дете не съм добре по аритметика и изобщо по точните науки. От години не можеше да си намери свестен счетоводител, все попадеше на разни вагабонти и се надяваше, като завърша някакво солидно търговско образование, един ден да поведе сметките му, да вникна по-издълбоко в работите му и да го наследя побезболезнено. При „конкуренцията“ Папазов и син имаше по онова време, края на миналия век, един счетоводител Борислав Кавалджиев и старият Папазов, тази хитра казанлъшка лисица, не можеше да се нахвали с него: знае си занаята, абсолютна вярност към работодателя, изобщо цял дар божи. Та този господин Кавалджиев, аз го помня много добре (беше дундест достолепен гражданин с францйосифовски бакенбарди, като тръгнеш да се разхожда по главната улица под ръка със своята пани Марженка, жена му беше чехкиня, наоколо му се образуваше вакуум, изпълнено с почитителна тишина празно пространство), та той, значи, натежа на везните. На баща ми бе харесало именно това изпълнено със собствено достойнство достолепие, изглежда, и той е замечтал един ден синът му да се разхожда на главната улица под ръка с някоя Властенка или Боженка, розова, чиста и пухкава, пълна противоположност на недодяланите наши казанлъшки невести. Кавалджиев (ние, децата, му викахме пан Маржо) беше завършил Пражкото комерческо училище, едно от най-реномираните учебни заведения от този род в Австро-Унгарската

империя, и дето седнеше и станеше, хвалеше реда в това училище, даскалите му, начина им за преподаване и прочие, и прочие. Да го оставиш, по цели часове и дни можеше да приказва, като че ли от училището му плащаха някоя и друга корона за реклама.

И стана така, че като наближи лятото на 1899 година, тате ме извика на един мъжки разговор насаме. След като още веднъж ми бе разтрита цяла буца сол на главата, след като бях наречен с всичките обидни епитети, на които е така богат казанлъшкият разговорен език, съобщено ми бе, че ме отделят за пет години от семейната среда („която не ти влияеше добре, магаре такова с магаре“) и ме изпращат по препоръка на господин Кавалджиев във въпросното Пражко комерческо училище, за да се изуча за счетоводител в реномирания му счетоводен отдел. Влизането там не било лесно, но ние, българите, сме имали „свой човек“ в Прага, голяма клечка в образователната система на империята, господин Константин Иречек, бивш български министър на народната просвета, който помагал на ученолюбиви българчета да получат образование и после да пренесат чешката култура и сравнително по-облагодородените средноевропейски нрави и обноски на дивата балканска почва. Мълчах, съгласявах се, какво друго можех да правя, а трябва да призная, че и на мене не ми се стоеше повече в Казанлък: хубав град наистина, добре се хапва и пийва, салтанатлия град, но все пак дълбока провинция, еснафлък, живот на дребно, с една дума, ориент. Друго е да се разходиш на петнайсетгодишна възраст из цивилизована Европа, из тази весела Австро-Унгария, родината на валса, откъдето идваха у нас всичките кафешантански певици и танцьорки, като известната Илонка от старозагорския „Гранд палас“ (за нея бащите ни разговаряха само като пийнат, и то шепнешком). Накрая целунах ръка на тате, поисках му прошка за досегашното и му обещах под клетва, че стига да ме приемат в Комерческото, ще стана нов човек (оттогава барем двайсет пъти съм обещавал същото пред майка, по-голяма сестра и зет, пред жена, втора жена и, разбира се, различни любовници). В съботата тате извика господин Кавалджиев в кантората си, затвориха се там двамата, поръчаха коняк (господин Кавалджиев нищо друго не пиеше) и до вечерта съчиниха писмото до господин Иречек, с което ме предаваха в неговите ръце. Не ми дадоха да прочета писмото, надписаха го „лично“ и му туриха пет печата с червен восък. Разгеле след месец

щеше да заминава за Австро-Унгарско един татков търговски приятел, софийският комисионер господин Власаки Нанев, та решиха да ме проводят с него, той щял да се отбива в Златна Прага по някакво дело. Мама започна да ми приготвя багажа за дълга раздяла и през този месец си изплака очите от рев. Сестрите не реваха кой знае колко, те ми и позавиждаха, че пак аз, „хайманата и нехранимайкото“, щях да видя свят и да се кача на голямото колело в Пратера (първом с господин Власаки щяхме да посетим Виена). В края на месеца багажът бе приготвен — два куфара и три кошници със суха храна: суджук, пастърма, мъстеници, лют пипер и прочие казанлъшки гастрономически изобретения, сякаш не заминавах за богата Австро-Унгария, а за Белуджистан. След като гостува у нас една седмица, господин Власаки, весел и добродушен шишко, който се интересуваше само от едене и пиене, ме качи на влака за София. На гарата, разбира се, отново рев и писъци, майка ми и десет дена не се бе отделяла от галения си изтърсак. А и на баща ми по едно време се наляха очите.

Пътувахме каквото пътувахме и вечерта пристигнахме в „голямото село“. Господин Власаки ме настани в един не особено скъп хотел на „Мария Луиза“, там в стаята с две легла заварих и едно арменче от Пловдив, Оник Дердерян, също кандидат за Пражкото комерческо училище и също снабдено с препоръчително писмо до Иречек. Било далечен родственик на мастития пловдивски фабрикант на цигари господин Гарабед Дердерян. Баща му служел във фабриката, момчето и то поработвало сезонно, през ваканциите, и старият забелязал у него отраканост, та решил да го изучи на свои разноски и един ден да го направи главен счетоводител на фабриката. Нали ви казвам, по онова време, епохата на първоначалното натрупване на капитала, счетоводителите, особено верните и окумушите, се търсеха под път и над път. Всеки фабрикант и едър търговец не можеше вече да диша без счетоводител. Търговията и индустрията ни след Стамболова бяха излезли от любопитството, вече опитваха да се сравняват с европейските, всичко се мереше с австроунгарски аршин. Но не бяха изстинали и славянските чувства и нашите гледаха — Австро-Унгария, Австро-Унгария, но все пак нека момчетата да си бъдат по-близо до нашите братя славяни, чехи и словаци.

Бях почнал да разказвам за Оник. Това арменче от пръв поглед ми хареса. Личеше, че е от тия хора, израсли в бедност и поради това

свикнали от малки да се оправят сами във всичко. Нямахме Оник никога да си остави магарето в калта, това после и в Прага стана ясно. А освен туй като приятел, като другар беше едно самородно злато, ще знаете, че арменецът, когато ти е верен, това значи вярност до гроб. И с жените им е същото. Обичам ги аз арменците, жилава нация, може винаги да се разчита на тях.

Дундъото Власаки Нанев ни каза да сме готови утре за часа девет, той лично ще ни откара до гарата и изчезна, отиде на някакъв запой с приятели, ергенин човек беше, в София го познаваше всичко живо, на такива като него тогава им викаха „човек на живота“. Ние с Оник се повъртахме из стаята, хапнахме малко пастърмица, половин час ни беше нужен да се почувствуваме по-близки и от братя, разбра се, че акълът ни е на едно „дередже“. По едно време си смигнахме, хайде, викаме си, да излезем малко навън, да видим какво, аджеба представлява тая нощна София. За пръв път идвахме и двамата в столицата. По онова време оня, долният край на „Мария Луиза“, от джамията надолу, не се ползуваше с много добра слава. И наистина, като се вгледахме в господата и дамите, които се шляеха по двата тротоара (модна дума тогава за София), изведнъж ни хвана малко „бъз“ с Оник. Бяхме уж момчета поотраснали и поотракани, ама къде ще се мери провинциалната отраканост с тази тука явна халгазурщина и гювендилък. Да бяхте чули само как се кикотеха тротоарните дами, щипеха ли ги господата, какво ги правеха, не зная, но не бе кикот, не бе чудо. Отначало ни беше интересно, пък после цялата тази картина ни стана байгън, така е, като си само наблюдател, а не и пряк участник в нещо. Прибрахме се горе в оскъдната хотелска стаичка и до среднощ разговаряхме за бъдещите си планове. Трябва да ви кажа, че с Оник до мене никаква Европа вече не ми се виждаше страшна. Дори и математиката, дето щяхме да я учим в Кавалджиевото Комерческо училище, също започна да ми изглежда някак по-розова — абе ще я изучим някак, не сме лишени съвсем от ум и разум. Щом пан Маржо се е оправил с нея, ние да не сме по-долни от този надут пуяк.

На сутринта господин Власаки дойде в последния момент, беше махмурлия и страшно сърдит. Изгълча ни, а за какво, така и не разбрахме, качихме се на файтона, той даде бакшиш и файтонджията препусна галоп към гарата. Успяхме да се качим все пак на влака, добре, че той имаше редовното си закъснение, но как сме тичали с

Оник с моите три тежки, като че ли пълни с гюллета кошници, няма да разправям. Настанихме се криво-ляво в едно купе трета класа заедно с някакви цариградски турци, на тоя влак му викаха Ориент-експрес и той се композираше в Цариград. Турците бяха напълнили цялото купе със своите партакеша и моите кошници останаха в коридора, та през цялото пътуване едното ми око беше все навънка, сакън някой да не ми отмъкне суджуците. Добре, че беше Оник, та ме заместваше от време на време, да мога и аз малко да дремна. Господин Власаки спа като кютюк, излезе от махмурлука си чак към Будапеща и веднага бръкна в една от моите кошници, където предполагаше, че е настанена бащината ми, предназначена за господин Иречека анасонлийка. Разбира се, че я намери и тутакси взе да се налива и да черпи и турците (турчинът от ракия не се гнуса). Гледах как изчезва татковата гордост в ненаситното му гърло и по едно време въпреки обещанието, дадено на тате да не кусвам в уста, докато съм ученик в Прага, и аз взех да посръбвам, а ме последва, макар и в по-скромни размери, и Оник. Във Виена пристигнахме в доста весело настроение, прегръцахме се дори с турците (с изключение на Оник, разбира се), а господин Власаки игра по едно време (между Будапеща и Татабаня) и ключек за най-голямо удоволствие на турчулята (той и турски знаеше да говори по-добре от тях). Малко преди гарата господин Власаки изведнъж изтрезня, взе си чантата и премина в съседния първокласен вагон. Когато влакът спря на покрития перон, той се показа първи на отворената врата на вагона. Посрещнаха го някакви виенски делови приятели и те в никакъв случай не трябваше да видят, че пътува в трета класа като нашего брата. И това беше един от първите уроци по балканска съобразителност, който с Оник научихме от него. После в самата Виена и по-нататък до Прага той ни предаде и други уроци, тогава не му благодарихме, само попивахме наученото, но в тези свои сегашни спомени аз използвам случая да му изкажа моята писмена благодарност. Ако, разбира се, е още между живите. Не съм го виждал поне от двадесет години.

Може би на читателя ще се стори, че твърде подробно разказвам за това пътуване до Виена. Длъжен съм да се извиня, но работата е там, че то беше моето първо излизане в чужбина. Изведнъж се озовах от родния Казанлък с целия негов „миргородски“ начин на живот и строй на мислите в един друг свят, съвсем различен от нашата идилия

с комшулуците и задънените сокаци, с търговията на „вересия“ и дебнещите зад прозорците клюкарки, от чието всевиждащо око никой не можеше да укрие нищо. Всичко тук ми правеше впечатление, всяка подробност се е запечатала в съзнанието ми и нищо не може да я заличи дори и днес, когато съм на преклонна възраст. Та за Виена. За мен тя ще си остане един пъстър калейдоскоп от великолепни фасади и красиви, облечени в леки светли облекла жени, зад които се разнасяше някакъв фин аромат, от фиакри, в които бяха впрегнати някакви невероятни, като че ли взети от приказките коне, от първите електрически трамваи, които летяха с пронизителен звън по стоманените релси и всяваха страх в сърцата на бюргерите. Що се отнася до нас с Оник, макар че виждахме за пръв път в живота си такова превозно средство, ние никак не му се уплашихме и по цял ден се возехме с него, като при това само един път си взехме билет. Будаите немци, с тяхната педантичност, при всяко качване си плащаха, но ние бяхме подразбрали, че контролът е твърде рехав, разчита се преди всичко на почтеността, та по тоя начин обиколихме цяла Виена, дето можеше да се ходи с трамвай. И всичко това ни излезе без пари. Господин Власаки, след като ни настани в хотела, го видяхме само два пъти, така че бяхме оставени на пълна свобода. Как сме се оправяли, като не знаехме и бъкел немски, сега не мога да си обясня. Но криво-ляво разбирахме се, кое с турски думи, кое със знаци. Дори и на виенското колело се возихме, и пак без пари. Изядохме по един шамар от надзирателя, но чак на слизане. Кое то си е вярно, от нас немците не можаха да изкопчат и една крона. Хайде де! Да не сме ахмаци, та да плащаме за празни работи. Разбирам да е нещо полезно, храна, дреха, а то само за едно удоволствие. Спомням си, че жените и момичетата пищяха, като ги дигнеше колелото най-горе, може някои и гащите да са подмокрили. И за това сега да плащаш! Само едни немци могат да го измислят.

Както и да е, във Виена стояхме три дни и това беше достатъчно да го обикна този град за цял живот. Весел град, безгрижен, може да се живее в него. Ех, шамари пляскаха при случай, но ние на шамари още от България сме привикнали. Да не би нашата полиция да си поплюва!

Господин Власаки ни намери в хотела, пак беше нещо сърдит, наруга ни, дигнахме си кошниците, бяха останали вече само две, на

петнайсет години нашият брат българинът нагъва баят хляб и пастърма, та ушите му плющят. И за още пита.

Качихме се във влака за Прага и този път потеглихме без закъснение. Тук влак да закъснее се счита за чрезвичайно произшествие. В Прага пристигнахме вечерта, валеше проливен дъжд и първото впечатление не беше съвсем благоприятно — почти пусти улици, мокри фиакри, сгущени на каприте сърдити брадати файтонджии. Откараха ни в неизбежния евтин хотел. Този път и господин Власаки не се отдели от нас, изглежда, виенските гуляи му бяха понамалили възможностите. Каза ни, че на другия ден на часа десет ще ни води при бай Иречека, да се постегнем, да лъснем кундурите, да се постареем да оставим най-благоприятно впечатление. Като останахме с Оник сами в стаята, извадихме си препоръчителните писма, погледахме ги, повъртяхме ги в ръце, па взехме, че ги отворихме много внимателно на пара — на газовата печка вреше чайник. Оник предвидливо си носеше от Пловдив червен восък, аз за такова нещо никога нямаше да се сетя, ама арменският мозък в това отношение — предвидливостта — работи по-добре от българския. Ще попитате може би за причините за тази постъпка? Ами любопитен е българинът, ще му се да научи повече от това, което му се полага по закон или наредба. Пък и арменецът не се различава много от него. Горедолу на еднаква географска ширина сме се пръкнали и двата народа, почти еднакво дълго сме страдали от османското иго.

Ето какво съчинили тате и пан Маржо в моето писмо:

Драги бай Иречек,

С настоящето идем да Ви намерим в най-добро здраве и благоденствие. Може би едва ли ще си спомните, но ние с Вас се познаваме. По време на Вашето посещение в Казанлъка-града през лято 1882-о в битността Ви на Министър на народната просвета на Княжеството, изядохме, ако благоволите да си спомните, едно агне-чеверме с плънка по казанлъшки на поляните край Тунджа. Бяхме все отбрани хора, местни първенци и Вие тогава казахте, че такова вкусно „овца“ (много се смяхме, като го казахте, бяхте съвсем млад човек и още не бяхте

благоволили да изучите добре българския) ядете за пръв път в живота си. А това „овца“ го беше приготвила моята благоверна съпруга Фанка и тя може да Ви изпрати, ако, пожелаете, тертипа за приготвянето. А сега за какво Ви пишем и заедно с това коленопреклонно умоляваме, любезний бай Иречек. Моя калпазанин Петър, петнайсетгодишен по възраст, ясно е, че тук в Казанлък няма да можем да го изучим така както са желанията ни. Ние, като човек фабрикантин, производител на известното Ви и единствено по рода си розово масло и терешè, бихме искали да видим сина си с икономическо образование, та един ден, като ни наследи, той ни е единственият законен наследник, да не кара слепешката! По препоръка на местни образовани българи спряхме се на Пражкото комерческо училище. Вярно е, че Вие понастоящем сте професор във Виена, но чешките работи не ги изоставяте, а влиянието Ви в Прага е твърде голямо. Та ще ви замолим, прелюбезни бай Иречек, да съизволите и да ходатайствате за нашия калпазанин, ще прощавате, че така го наричаме, но такава си е казанлъшката мода, да се нареди и той някак в редовете на въпросното Комерческо училище, за което имаме най-високи рекомендации.

Като се надяваме, че молбата ни ще бъде чута, оставаме, бай Иречек, с отлични към Вас почитания.

Теню Димитров
производител на розово масло,
запазена марка

P.S. По въпросния калпазанин изпращаме Ви, бай Иречек, и петнадесет мускала с въпросното розово масло. Не че нещо, а от най-искрено към Вас почитание — толкова години сте служили на България и още продължавате да й служите (тъй казват всички, на които сте помогнали), а това ние, българите, бай Иречек, не го забравяме.

При желание мога да Ви изпратя и тертипа за „агне ала Фанка“. Може би Вашата госпожа ще може да се възползува от този тертип.

Същият.

Писмото, общо взето, ми хареса, чувствувах се влиянието на пан Маржо, тате например никога и на никого не говореше на „ви“, а тук „ще съизволите, ще благоволите“ и тем подобни лигавщини. Но може би тъй е и трябвало. Тогава пък защо набляга толкова на този „калпазанин, та калпазанин“... И едно друго нещо ми направи впечатление. Не бяха ли много тия петнайсет мускалчета? На бай Иречека, богат човек, професор, и пет щяха да му стигнат... Извадих подарения от тате бръснач, по бузите ми беше почнала да избива тая остра черна четина, характерна за рода на Димитрото, и внимателно, лекичка-полекичка изчегъртах от писмото „надесет“. На негово място написах с татевия почерк „словом пет“ (бях свикнал да имитирам тоя почерк още като си пишех извинителни бележки за отсъствие от казанлъшката прогимназия). След туй, с помощта на червения восък на Оник, залепихме отново писмата, тъй че и да си детектив, нищо няма да разбереш. Легнахме си чак в полунощ, доволни и предоволни от себе си, и тъй мина нашият първи ден (по-право първа нощ) в Златната Прага. На сутринта се стегнахме, сложихме чисти бели якички на ученическите мундири, изтрихме о вехтия килим в стаята кундурите, че не бяхме ги лъскали от София. Когато господин Власаки надникна от вратата, стояхме вече чинно на леглата, с писма в ръце, ни лук яли, ни лук мирисали. Качихме се на трамвая — и тук го имаше това чудо, — господин Власаки, изглежда, вече нямаше пари за фиакри и файтони. Слязохме на Старе место и попитахме за къщата на професора. Веднага ни упътиха. Тук професорите бяха известни хора, като у нас кръчмарите. Намерихме къщата, стара пражка къща, на три етажа, със стръмен покрив. Позвънихме, отвори ни икономката на Иречека, побеляла възрастна жена, попита кои сме и имаме ли уговорена среща с професора, като каза „професора“, сякаш мед й прокапа от устата. Господин Власаки отговори, че сме българи, снощи сме пристигнали. Като чу какви сме, икономката не пита повече и отиде горе да докладва. Върна се след малко. „Заповядайте, вика, професорът ви очаква, но, моля ви, бъдете кратки, защото има спешна работа.“ Качихме се горе, нас ни оставиха в чакалнята, а господин Власаки ни взе писмата и влезе в кабинета. Вратата, тапицирана с

кожа, се затвори след него и колкото и да се напругахме, нищо не можахме да чуем от това, което се говори вътре. Пък и да бяхме чули, санким щяхме нещо да разберем, петнайсетгодишни лъохмани, с жълто още на устата. Но любопитен си е българинът, пак го повтарям. Взехме да разглеждаме картините по стените, все портрети на брадати хора с очила, изглежда, роднините на професора. Единият ми се видя нещо познат, бях го виждал закачен и в кабинета по физика в нашата казанлъшка гимназия, но тъкмо си напругах акъла да се сетя кой ли ще е, и вратата се отвори. От кабинета излязоха господин Власаки, ухилен до ушите, и след него висок строен мъж с дълга червеникава брада. „Това ли са младите панове?“ — попита мъжът с брадата и ни подаде ръка. Стиснахме я почтително и вече не седнахме на столовете, пред такъв човек само прав се стои. Той ни заразитва на малко поразвален български за Пловдив и Казанлък, изглежда, познаваше и двата града, и ни каза, че прочел писмата ни и ще гледа да ни помогне, имал някакви връзки с Комерческото училище. Само че ние трябва да обещаем да сме дисциплинирани и любознателни, за да не го изложим, защото щял да даде гаранция за нас. Обещахме каквото се полага, поклонихме му се, понечихме да целунем ръка, но той я дръпна. Каза след седмица пак да дойдем, за да ни съобщи резултата. Господин Власаки побърза да ни изведе, на вратата професорът изведнъж ме дръпна за ръкава и ми пошушна: „Да пишеш на баща ти да ми прати рецепта?“ „Каква рецепта?“ — направих се на ударен аз. „За овца а̀ла Фанка — усмихна се Иречек. — Ти пиши на баща ти, а той знае.“ Обещах, че ще пиша, и чак тук се сетих за мускалите. Измъкнах ги от джоба си и му ги подадох, но той отклони ръката ми. „Само като видя този мускал, мойто момче, и ми става лошо на глава. И на други българчета съм помагал, а ваш българин, кой знай, мисли само с мускал да отплаща. По едно време цяла къща на розово масло мирисала. Моля, запази мускали за себе, на първо време в Прага трябва пари.“ Не се занатисках да му ги оставям, няма да го насилвам я. И добре, че отворих снощи писмото, та не му натиках всичките петнайсет. Любопитството не винаги е порок, това и по-нататък в живота съм го установил.

Разказвам всичките тези подробности, защото са свързани с големия и искрен приятел на България професор Константин Иречек. Той съдържа думата си, благодарение на него ние с Оник постъпихме в

знаменитото Пражко комерческо училище. А сега ще продължа повествованието си с тия събития, които ни се случи да преживеем в училището по време на петгодишния ни престой там. Ще се спра преди всичко на най-интересното — срещата ми и завързалото се впоследствие приятелство с изтъкнатия, за да не кажа великия чешки сатирик Ярослав Хашек, който по някакво щастливо стечение на обстоятелствата също учеше във въпросното училище и дори до изключването му беше мой съученик. Стояхме на средната редица чинове, ние с Оник на третия чин, а Хашек с едно еврейче точно зад нас, така че можеше да преписва сложните счетоводни задачи от Оник. С пресметливия си арменски ум Оник бързо се беше ориентирал в този тъмен лабиринт, каквото представлява счетоводната наука, а Хашек, горкият, така и не можа никога да научи, че две и две правят четири. Просто не беше създаден за тази наука, другаде му беше силата. Но през първата година на нашето съвместно учение тази сила никак не личеше. Трябва да ви кажа, че рядко съм срещал друго толкова срамежливо момче като този Ярослав или както ние с Оник го кръстихме на български Слави. Беше пълно момче, да си го кажем направо, дебел беше като буре. Като малко дете бил боледувал от нещо. Беше едничко синче на мама, баща му се бил споминал и тази негова майка, една едра властна госпожа, бдеше над него не като орлица, ами като три орлици, взети заедно: да не би да му се случи нещо, да не го урочаса някой, да не го стъпче трамвай... И както винаги се случва, такива прекомерни грижи имат ужасно вредно въздействие. Седи си Слави кротко на чина, погледът му все надолу, изпитват ли го, не че не знае, не че е роден тъпак, но от стеснение веднага заплита език, почва да се поти и нищо, ама нищичко свястно не може да каже: хъката-мъката, хъката-мъката, целият клас почваше да се притеснява и да се поти заради него, толкова мъчителна беше картината. От състрадание даскалите му пишеха тройки и от това той още повече се затваряше в себе си. А не дай си боже пък да попадне в компания на момиче, едва ли не припадеше от срам, като че ли момичето щеше да го изяде, тогава съвсем загубваше дар слово. Мълчи като глухоням и все гледа да се измъкне, да потъне вдън земя, болест някаква... Отначало се смеехме заедно с другите съученици, а пък после с Оник ни дожаля страшно за него. И нас като чужденци не ни много долюбваха, все гледаха да ни скроят някой номер,

присмиваха се как грубо и тежко изговаряме фразите на пеещия чешки език. Та тази обща изолираност ни сближи с това чувствително и по своему нещастно момче, на което на всичко отгоре прикачиха и прякора „Шишо“.

След сутрешните занимания пражките момчета си отиваха вкъщи, а провинциалистите и чужденците се прибирахме в пансиона, мрачно, обрасло с бръшлян здание, което се намираше в задния двор на Комерческото училище, закрито от любопитните погледи от стари борове и брези. Разполагахме с Оник със стая с две легла, не особено светла и широка, с изглед естествено на север, към задния зид на училището (хубавите стаи с южно изложение ги бяха взели учениците от последните курсове, ония, дето вече се бръснеха, а на нас, „зайците“, бяха раздали това, което е останало, така е навсякъде по света и ние не роптаехме). Зиме в стаичката беше доста приятно, като натъпчем печката с дърва. С една бутилка казанлъшка анасонлийка си бяхме спечелили благоразположението на огняря и той си затваряше очите, когато слизахме долу за отоплителен материал, всички стаи имаха право на два наръча дърва, а ние с Оник винаги носехме горе по четири, правехме го, разбира се, много хитро и предпазливо, за да не изложим добрия и вечно пиян пан Йожо. Особено уютно ставаше в стаята, когато пристигнеха колети от Казанлък и Пловдив. В това отношение майка ми действително се престараваше, та горнооряховски суджук ли не щещ, та градечка пастърма ли, та наденица ли, буркани със сливенски петмез, мъстеници и балсуджук, тахан-халва. И, разбира се, неизбежните три бутилки с пареща седемдесетградусова анасонлийка, бях успял да убедя баща си, че не я прием ние, а отваряме с нейна помощ сума ти затворени за учениците врати. Не зная дали вярваше, или се преструваше, че вярва, но пращаше, и то редовно. И тогава в нашата усойничка тясна стаичка настъпваше Великден, удряхме ключа на вратата и слагахме тигана с лютивата наденица на зачервената печка. С най-тържествен ритуал отваряхме запечатаната с восьък бутилка, запалвахме папириси Дердерян екстра (от пловдивските колети) и само след час, прегърнати с Оник, вече пеехме с приглушени гласове (вносянето на алкохол в стаите беше абсолютно забранено):

Далеч от мойта бащиния, от мойто първо либе
в таз чуждата земя и радост ми не иде...

Не бяхме много прави, и в „таз чуждата земя“ идеше радост, щом пристигнеха колетите на мама и тате.

Иначе животът в училището и пансиона беше доста скучен. Нас, пансионерите, ни пущаха в града само в неделя, след закуската сутрин до шест часа вечерта. Какъв живот може да се живее в тези броени часове? На обед обикновено се отбивахме в бирарията „При свети Томаш“, изяхдахме по два дебели кренвирша и изпивахме по една голяма халба бира, най-хубавата бира в Прага, и това ни беше целият „живот“. И да се запознаеш с някоя пражка по-игривичка мома, няма къде да я заведеш, особено зиме. Да отидем в някоя къща с „червен фенер“ ни беше срам и страх, още мустаци нямахме. А и едва ли щяха да ни пуснат, тези къщи работят само вечер.

В останалите дни — пълна заетост, главата си не можеш да вдигнеш от уроците и домашните. Освен сутрешните занимания, с нас, чужденците, следобед в пансиона се провеждаха курсове по чешки и официалния немски език, къде ще ти остане време за някакво удоволствие. Живеехме само като пристигнеха колетите. Пък и зимата, последната зима на деветнадесетия век, се случи зла, кучешка зима, нито дъжд, нито сняг, само една студена мъгла, а като се вдигне тя, почва да вали някаква от противна по-противна суграшица. Каква ти Златна Прага, всичко е посивяло, просто да ти прилошее от сивота и безнадеждност.

А сега да се върнем на Слави. Един декемврийски ден, тъмен и мрачен като преизподня, помня, че цялата сутрин учехме на електрическо осветление (Комерческото училище беше първото електрифицирано училище в Чешко), някой сякаш беше урочасал горкия Слави. Още в началото на първия час, имахме геометрия, даскалът, високоуважаваният пан Ото Кац, взе да прелиства тефтерчето си някъде към средата. „Да стане, вика, номер тринадесет!“ (На всичко отгоре на Ярослав се беше паднал и този фатален номер.) Измъква се той едвам-едвам от чина, все се приклещваше през корема, и съвсем смутен от това всъщност най-обикновено произшествие, се изправя пред черната дъска. И, разбира се, ни бъкел, апотема, тангента,

сякаш ги чува за пръв път, като че ли вчера Оник не му ги е набивал в главата. Лепна му пан Ото „цвайката“ и Слави се върна като попарен на чина. Оник му вика: „Ама нали вчера ги разбра бе, Слави?“ Клати глава, нищо не може да обясни как и къде са излетели знанията му. Болест, да чукам на дърво! През следващия час даскалът по история пан Властимир Юрайда още невлязъл, и го сочи с дългата си показалка, с която биеше и по стриганите ни глави. „Я — казва — стани ти с фаталния си номер и ни разкажи за наследниците на Александра Македонски и за пропадането на неговата империя!“ На даскала Юрайда, фанатичен чешки патриот, това му беше любимата тема. В нея той влагаше особен подтекст, беше му много приятно да слуша как някоя многонационална империя от древността се разлага и пропада под тежестта на греховете на нейните управници. Излиза пак по същия начин наш Слави на дъската и уж историята му е любимият предмет, като си стои на чина, всичко знае, да ти е драго да го слушаш, а като се изправи под строгия поглед на пан Юрайда, и всичко му се изпарява от главата, остава само едно мъчително и жалко мънкане. През третия час му трясва „цвайка“ и учителят по чешки език и литература пан Марек, който иначе много обичаше Слави, беше стар ерген и също така дебел като него. Колкото и да се мъчеше пан Марек да изкара от Слави поне няколко святни думи, нашият се беше вече така паникьосал, че и тук нищо не излезе. През последния час, сякаш в учителската стая се бяха наговорили, и даскалът по гимнастика, „соколът“ пан Франтишек Дуб, накара Слави да прави „коремното“ на лоста в гимнастическия салон. Тук не му лепнаха двойка, но му беше достатъчен смехът на съучениците. Отначало и ние с Оник се смяхме като другите, а пък после изведнъж ни стана безкрайно жал за него. Посъветвахме се, решихме, че в такъв злощастен ден Слави не бива да се изоставя сам и аз издебнах един момент, за да му кажа: „Слави, ела, ако искаш, днес да обядваш с нас в пансиона. Имаме колет от България.“ Слави беше още зашеметен от напразните усилия да прехвърли лоста и от саркастичните забележки на пан Дуб, който, вместо да го насърчи и успокои, взе, че го нарече „торбалан“ и „гащник“ (знаете колко са деликатни тези патриотарско настроени учители по гимнастика) и в първия момент като че ли не ме чу и не ме разбра. Повторих му поканата и той още повече се уплаши — какво щяла да каже майка му, ако закъснее в събота следобед, толкова чудо

още никога не се било случвало. „Ще я баламосаш нещо — рекох, — ще кажеш, че «соколът» Дуб те е оставил на допълнителни упражнения в гимнастическия салон.“ Това се видя убедително на Слави, нещо като мигновена радост светна в малките му очички и веднага след това помръкна: „Само че няма да се бавя, нали?“ „Абе ти ела, пък после ще видим.“

Едва изчакахме да свърши този иначе приятен за нас час, който единствено се помрачаваше от присъствието на пан Дуб, и щом звънна звънецът, хванахме под ръка омърлушения Слави — да не би пак да се разколебае — и го отведохме в пансиона. Оник се отби в столовата, за да каже на пан Биглер, завеждащия, че сме неразположени, имаме някакво разстройство и днес няма да се храним — да дадат нашето ядене на лакомника Ян Балоун от Ческе Будейовице (това момче, наш съученик, можеше да изяде пет порции само на обяд), а аз в това време забавлявах Слави, за да не му дам възможност да си спомни за страшната си майка-закрилница. След това се вмъкнахме в нашата стаичка, щракнахме ключа, запалихме веднага печката и само след половин час върху нея вече дигаше пара тиганът с ароматната и лютивата казанлъшка наденица. Извадихме изпод леглото на Оник шишето с анасонлийката и трите крадени от столовата чаши, избърсахме ги от праха и наляхме от бистрата благоуханна течност. „Какво е, за бога, това?“ — попита Слави, като гледаше уплашено чашите. „Пийни, пък ще видиш!“ Слави вдигна чашата, като че ли пипаше змия, поднесе я бавно към носа си, помириша и веднага с явно отвращение я остави на масата. „Но аз не мога да пия това, това е алкохол! Мама ме е заклела никога да не употребявам тази отрова, този бич за човечеството.“ „Спокойно, Слави — казах аз, — ето сега аз ще пийна глътка от този бич и ще видиш, че нищо страшно няма да ми се случи. Напротив, ти сам ще се увериш след малко, че ще ми стане много весело и приятно и дори ще почна да пея. Моля те не оставяй чашата!“ Оник също го насърчи с поглед, а после отпи глътка и блажено се ухили. Слави продължи да ни гледа уплашено ту мен, ту Оник, ту заключената врата на стаята. Вероятно му се искаше да се махне от нашата изкусителна компания и да се завтече към полите на майка си. „Хайде, хайде! — завикахме ние. — После сам ще ни се молиш за още една.“ Тогавя Слави най-после се пристраши и отново взе чашата. После затвори очи, запуши носа си с двата пръста на

свободната си ръка и съвсем, съвсем плахо отпи една глътка. „Урааа!“ — закрещяхме ние с Оник. Слави преглътна и се задави. Уплашихме се с Оник да не би пък да уморим човека и го заудряхме по гърба. След малко той дойде на себе си. „Ама — вика — как можете да туряте в устата си такава отрова?“ Разбрахме, че е безнадежден случай, турихме му да яде наденица (виж, тя въпреки лютивината му се хареса) и се заехме сами да си изпием ракията. По едно време поглеждаме към него, гледаме, и чинията, и чашата му празни, а очичките му святкат ли, святкат. Я го гледай, чеха му с чех! Че да му сипем още малко, та да се чукнем като хората. Той помисли, помисли, искаше сякаш да каже нещо, пък после махна с ръка — сипвай!

Сипахме му, сложихме му още наденица в чинията от повторно напълнения тиган и се чукнахме най-сетне, както подобава на братя славяни (в туй число и арменци). „Да сме живи и здрави! — каза Оник. — Напук на пан Дуб!“ Този път и Слави отпи с видимо удоволствие. „Видя ли, видя ли? — развикахме се ние и го запрегръцахме. — Това е казанлъшка анасонлийка, такова нещо пият само боговете.“

Слави изпи и втората чашка, сега вече без да си затваря очите и да си запушва носа. Изпи я, облиза устни и тогава стана чудото, за което аз винаги ще разказвам с благоговение и трепет, защото не е по-малко от лурдските чудеса. Нашият гост изведнъж се преобрази, кроткият и, прощавайте, малко тъп израз изчезна от лицето му, цялата му почти патологична срамежливост се пръждоса някъде по дяволите, в очите му заблестяха хитри и малко зли пламъчета и за пръв път, откак учехме заедно, го чухме да се смее. После взе думата и трябва да ви кажа, че до пет часа, когато му прилоша и стана нужда да го отнесем при майка му, не я даде на никой друг. Като че ли сега, в този един-единствен следобед той трябваше да изприкаже всичкото, което се бе насъбрало и затаило в сърцето му през целия първи учебен срок. Изведнъж се видя, че наш Слави е ужасно впечатлителен и наблюдателен човек, нищо, което беше станало в клас през това време, не бе убягнало от окоето му и при това той го виждаше изключително откъм опаката, смешната му страна. Нямаме представа как бе запомнил всичко глупаво, казано от нашите преподаватели, възпитатели и надзиратели, той ги имитираше всичките и в това отношение стоеше над всички професионални актьори, наши и чуждестранни, които съм имал щастието да срещна и слушам в по-нататъшния си живот. Освен

това Слави бе напипал и всички слаби места на съучениците си, дори нашият български келепирджилък не бе избягнал от вниманието му и той и нас изимитира тъй, че се изтъркаляхме на пода от смях, макар че, правичката да си кажем, не ни беше чак толкова приятно, дете е разгадал всичките ни уж неразгадаеми ходове и малки хитрини, с които се стараехме да избиколим наредбите, да облекчим живота си в училището. Най-странното бе, че бе постигнал всичко това, правейки се абсолютно на ударен, едва ли не на идиот. Но както и да е, ние се радвахме на неговото чудесно преображение и бяхме горди, че всичко това не бе минало без българско участие, че именно нашата казанлъшка анасонлийка стоеше в дъното на този крайно знаменателен феномен. В разгара на тържеството, тъкмо когато Слави, изправен сред стаята, имитираше своя най-зъл враг измежду учителското тяло, „сокола“ пан Дуб, лицето му изведнъж се сгърчи, побледня и той се втурна и отвори прозореца. Все още не можеше да „носи“, горкият! Изчакахме го да се облекчи, после приведохме в ред външния му вид и като го хванахме под ръка, тръгнахме да го извеждаме от пансиона. Няма сега да разказвам как стана това, то е дълга, смешна, но съвсем отделна история. Ще кажа само, че никак не ни се удаде лесно това извеждане. В края на краищата успяхме да се доберем до благопристойната къща, в която обитаваше семейството, опряхме тялото о вратата, позвънихме и изчезнахме още преди да ни отворят. Оставаше само това — майката да види кои са подредили синчето ѝ по този варварски начин.

По-късно, когато отново се събрахме на „тайна вечеря“, подсладена с анасонлийка, научихме от Слави подробности по това първо сблъскване на майката със суровата по-нататъшна действителност. Побъркана от безпокойство за сина си, след нашето позвъняване тя се спуснала като фурия към външната порта, отворила я с един замах и любимият син изведнъж се отпуснал в нейните прегръдки, като при това непрекъснато повтарял: „Коя сте вие, мила госпожице?“ Изплашена до смърт от този необикновен въпрос, майката помислила, че детето се е побъркало от тези постоянни двойки, които носело от училище напоследък. Мисълта, че може да е пил нещо и да е пиан, била последната, която можела да дойде до любещия ѝ майчински мозък. Това било толкова чуждо за дотогавашния Слави, че тя нито за миг не се усъмнила в тази насока,

която на нашите бащи и майки би хрумнала първа. Отвела с помощта на икономката своя бълнуващ син нагоре по стълбите, сложила го да си легне и последното, което чула от него, било една ужасна светотатствена чешка ругатня, която, то се знае, не разбрала, а когато икономката ѝ я разтълкувала, отдала го на високата температура, която уж била обхванала сина ѝ.

Три дни Слави не дойде на училище, махмурлукът у него все още траеше дълго. Донесе извинителна бележка от майка си и никой не се усъмни в нея. Животът в училището продължи да тече, както досега — щом го изпитваха, отново се уплиташе като пате в кълчища и само ние, които бяхме свидетели на онова декемврийско чудо, го поглеждахме с любопитство, а и с известен страх — дали пък целият оня чудесен следобед не ни се е присънил?

Не, не ни се беше присънил, в това се уверихме съвсем наскоро. Един понеделник рано сутринта, преди да започнем занятия, Слави се приближи кротко до мен и пак с мънкане и със сведен надолу поглед ме попита дали случайно не ни е останала малко от оная вълшебна течност. Рекох, че има, оставили сме за зорзаман, дето се казва. Очичките му веднага заблестяха. Нямаше как, изтичах до пансиона, пъгнах лимонаденото шише с анасонлийката в джоба си, върнах се, затворихме се в тоалетната, той гаврътна на един дъх съдържанието, беше около 150 грама, и звънецът за първия час зазвъня. Имахме история при пан Юрайда. Изправя се той зад катедрата, разтваря бележника си и както става винаги, в класната стая настъпва гробна тишина — кой ли ще е нещастникът, дето ще повлече крак за цялата седмица. И изведнъж гръм от ясно небе, чува се зад гърба ни гласът на нашия Слави, ама и помен няма от мънкане и запъване. „Пан Юрайда — вика, — бих желал — вика, — да ме изпитате, за да си поправа получената преди две седмици двойка!“ Пан Юрайда се вкамени на мястото си, не можеше да повярва на ушите си, дълго се визира през очилата дали наистина от устата на Слави излиза това наистина озадачаващо предложение. Най-сетне каза: „Ами заповядай, Ярослав! Само да не би после да се разкайваш, защото двойката не е най-малката оценка. Има и единица.“ Никакъв ефект от предупреждението, което при друг случай би смразило кръвта не само на Хашек, но и на всеки един от нас. Излезе Слави с твърда походка като войник и застана пред черната дъска с вирната глава. „Да почвам ли, пан

Юрайда?“ „Почвай, почвай, мили Ярослав, но нали си спомняш какво ти казах...“ Урокът беше за убийството на Цезар от републиканците Касий и Брут. Леле, като се разприказва наш Слави, като забълва един огън срещу тираните не само от римско време, но и от последната половина на деветнадесетия век. Нито смях се чува в класа като друг път, нито някой смее да гъкне и да прекъсне пламенната тирада в защита на републиканската идея, на идеята за равенство и братство между хората. По едно време пан Юрайда, сам чешки патриот и заклет републиканец, взе да мърда неспокойно на стола си и да намества без нужда очилата си — позамириса му, изглежда, на имперска полиция, на арест и заточение в галицийските села. Слави говори почти цял час все така вдъхновено и, да си кажа направо, за пръв път, откак бяхме постъпили с Оник в Комерческото училище, не посрещнахме с обикновената радост биенето на звънеца. Не зная какво е говорил пан Юрайда в учителската стая, но в следващия час и пан Марек поиска да се увери с очите си в станалото чудо. Повика на дъската фаталния номер 13 и трябваше, смаян и завинаги покорен, да изслуша блестящата импровизация на Слави върху древногръцката комедиография и по-специално върху сатирата на Аристофан, Лукиан и Теофраст.

Хашек не ни каза как е приела грижливата му майка закрилница неговото коренно преображение, нито на какво го е отдала. Но тя вече не се вести из коридорите на училището, за да придружава и закриля своето любимо единствено синче.

Един ден след занятия — беше вече през пролетта на 1900 година — Слави дойде в нашата стая в пансиона и като размаха някакъв вестник, каза, че тази вечер той пък ще ни черпи. Бил послушал моя съвет (забравих да спомена досега, че по време на втората ни „тайна“ вечеря аз ей тъй, съвсем на шега му бях подхвърлил да вземе и да напише някоя от тези истории, дето, като пийне, така добре умее да ги разказва — той тогава се отнесе съвсем пренебрежително към предложението ми), бил надраскал нещичко и ето — то вече се появило на бял свят. Надникнахме в разтворения вестник — беше „Народни листи“ и там под заглавието „Ефрейторът Котерба“ съзряхме името на автора — Ярослав Хашек (още не си беше измислил нито един от многобройните псевдоними, с които по-късно започна да подписва своите фейлетони). Поздравихме го от сърце.

„Видя ли, че те бива за писател-хуморист! — казах аз. — Само да не забравиш, като станеш прочут, че аз съм те открил.“ „Няма, няма — вика. — Абе тя ако не беше анасонлийката...“

Прочетохме фейлетона на глас, той малко ни поразочарова с Оник, когато Слави разказваше своите истории, те излизаха някак по-смешни от това, което бе написал. Но той ни обясни, че фейлетонът бил доста поокастрен и силно редактиран, за да му се придаде по-благопристоен вид. То си и личеше, бяха махнали всичко нецензурно и дразнещо добрия слух на бюргера. Но все пак — първа напечатана творба! И Слави се радваше като дете, макар че много го болеше за една съкратена фраза на немски „Das ist aber eine Hure sie will nicht mit mir schlafen“ (Ей, че курва, не иска да спи с мене!)

Както и да е, вечерта се измъкнахме през прозореца и направения от нас отвор на задния зид. Слави ни чакаше на ъгъла при фонтанчето на Лоретанския площад. Влязохме в бирарията „При стария вол“ и изпихме във вид на черно пиво целия бъдещ хонорар на автора. Прекарахме страшно забавно, тук научихме, че и без наша помощ Слави беше доста еволюирал в алкохолната наука. В бирарията вече го познаваха постоянните клиенти, бяха го дори кръстили „Веселия Шишко“, по време на престоя ни разни други пийнали шишковци пращаха на него и на нас, приятелите му, огромни халби с бира, а сам съдържателят пан Петишка, дебел запъхтян господин, бивш фелдфебел в австрийската армия, след като избърса ръцете си от бирената пяна, дойде лично да поздрави младия „пан писател“ за неговия фейлетон в „Народни листи“, добре ги бе наредил всичките ония шваби и тям подобни. Към полунощ си спомнихме, че ако не се приберем в пансиона, лошо ни чака. Пан Петишка извика файтон, натовариха ни на него, с нас дойде да ни придружи някакъв си пан Бретшнайдер, който не беше толкова пиян, колкото се правеше. (След това разбрахме, че бил таен агент на австрийската полиция, който отговарял за заведенията на Лоретанския площад, стана ни ясно, след като изключиха Слави от Комерческото училище, защо този прилепчив господин все се въртеше около младия „пан писател“, все нещо го разпитваше и предназначено псуваше пред него Хабсбургите и „цялата им виенска аристократична паплач“ — това беше негов израз.) С помощта на този услужлив приятел криво-ляво прехвърлихме зида на задния двор (тайния вход така и не можахме да открием), постаряхме

се съвсем тихичко да се вмъкнем през отворения прозорец на нашия етаж, но все ни избиваше на песен. Никак не беше трудно на надзирателя пан Горачек да се събуди и да ни спипа. След като се отърва от нашите прегръдки и от опитите ни да го целунем, той ни затвори в стаята и я заключи отвън.

Последствията от всичко това не закъсняха. Викаха ни при директора, при самия недостижим, приличащ на свети Петър, пан Лудвиг Гангхофер, правиха ни цяло следствие, опитваха се да разберат кой ни е подучил да избягаме от пансиона, с каква цел и къде, в чие заведение се бяхме подредили така. Излъгахме, че в Прага са дошли наши роднини от България и просто се наложило да се измъкнем по нелегален начин, защото сме били сигурни, че строгият пан Горачек няма да ни разреши свиждането. Не ни повярваха, разбира се, но повече ние не признахме. Работата се свърши с едно наказание „мъмрене с последно предупреждение“. Хашек не го издадохме и този път той мина „метър“. Но скоро и той трябваше да изпие горчивата чаша. В дирекцията се получил донос срещу него, с приложен един от последните му фейлетони в „Карикатура“, фейлетон с доста прозирна антихабсбургска насоченост. Фейлетонът беше подписан с псевдоним, но казахме вече, че около младия „пан писател“ бяха започнали да се въртят твърде „сърдечни и любезни“ общителни хора от рода на споменатия пан Бретшнайдер.

Това се случи през пролетта на 1901 година и въпреки че Хашек бе станал най-изтъкнатият ученик и за него се застъпиха някакви влиятелни хора, роднини на горката му майка, директорският съвет го изключи завинаги от Комерческото училище. Разделихме се със сълзи на очи с нашия мил приятел, с когото през последните две години бяхме станали почти неразделни. Обещахме си да се виждаме из бирариите, на които Хашек бе станал вече постоянен клиент и обитател (той пишеше повечето от фейлетоните си там, на коляно, дето се казва, между халбите и винените бокали), а когато се върнем в България, да си пишем и, разбира се, да си пращаме от време на време колетчета във вид на плетени дамаджани — анасонлийката беше и си остана любимото питие на Ярослав, нещо като първата ученическа любов, която никога не се забравя.

Влиятелните познати помогнаха на Хашек веднага след изключването му да се назначи като дребен чиновник в пражката банка

„Славия“, където чинно и почтено бе служил и покойният му баща. Но той и там не се задържа дълго, направил някакъв скандал, нарекъл помощник-управителя, немеца Вагнер, судетска свиня или нещо подобно и, разбира се, веднага бил изхвърлен от това достопочтено заведение, където винаги се говорело шепнешком и хората се обръщали един към друг само с „прелюбезни и премилостиви господине“.

Хашек ни разказа за всичко това при последното ни виждане в Прага, какво ти виждане, това беше един хубав двадесет и четири часов гуляй в „При чашата“, любимото заведение на младия писател, където съдържател беше пан Паливка, извънредно остроумен тип от Млада Болеслава (Хашек описа по-късно това заведение в „Приключенията на храбрия войник Швейк“, като промени съвсем малко фамилията на съдържателя, от пан Паливка стана пан Паливец). Този гуляй никога няма да се изтрие от паметта ми, тази нощ ние напердашихме любвеобилния пан Бретшнайдер, смачкахме му добре фасона, като се мотивирахме при последвалия полицейски разпит, че е псувал пред нас императора и ние не сме могли да сдържим патриотичните си чувства. Освен това, вече към три часа след полунощ, разпрегнахме два файтона пред заведението, яхнахме конете и препускахме в галоп чак до Карловия мост на Вълтава, където ни спипа полицейският патрул.

След това приключение нас с Оник за малко не ни изключиха от училището. Спаси ни това, че ни оставаха само два месеца до дипломирането и бяхме чужденци, и то славяни. Хашек се отърва с едномесечна условна присъда. Той не можеше вече да остане в Прага, много го бяха нарочили в участъците. Затуй напълни една раница с книги и дрехи, прибра всичките си хонорари (по това време пишеше като луд и печаташе къде ли не своите заядливи и жлъчни фейлетони: „Народни листи“, „Карикатура“, „Корпшива“, „Чехослован“, „Злата Прага“, „Право лиду“) и тръгна да обикаля пеша Австро-Унгарската империя. Изглежда, че тази обиколка е станала за него изключително полезна житейска школа. В малките селски и градски кръчмички (това ми го писа по-късно) той пил и беседвал със стотици и хиляди хора и от тях именно научил онези анекдоти, които влязоха в устата на добрия войник Швейк и неговите другари.

И представете си, този човек само преди три-четири години не можеше от срам и стеснителност да свърже две думи като хората. Каква сила се крие в нашенската казанлъшка анасонлийка!!!

През юни 1904 година, след като издържахме криво-ляво матурата, и ние с Оник завършихме Комерческото училище. Трябваше да се приберем в нашата мила Българийка, за да навлезем, както се казва, „в живота“. Е, завърнахме се, млади интелигенти с европейски бомбета и черни широки папийонки, владеещи перфектно по два чужди езика. Аз постъпих счетоводител при баща си, сбъдна се, значи, неговата лелеяна дълго мечта. Оник стана счетоводител при Дердерян и синове. Виждахме се чат-пат, спомняхме си за Златна Прага и за нашия мил „пан писател“ Слави. Два или три пъти в годината пишех на Хашек писма, в които му описвах живота си, всъщност нямаше какво много да се пише, провинциален живот, скука и на всичко отгоре безинтересна счетоводителска работа — цифри, цифри и само цифри. Той понякога отговаряше, писмата му бяха смешни, пишеше, че критиците не го признават, смятат го за писател от периферията, но пък и той не ги признава за критици, щом се занимават само с декадентите. Пишеше, че има и разпавии с имперската цензура, а понякога и с полицията, и че напоследък се е обявил за „светата майчица анархия“ и сътрудничи на списанието „Комуна“, орган на пражките анархисти, но му се струва, че и тази работа е едно от неговите временни увлечения, като всичко в досегашния му бурен и безпътен живот. Понякога писмата ми се връщаха с надпис „Адресантът неизвестен“ или „Адресантът не живее вече на посочения адрес“. По това съдех, че Хашек продължава скитничеството си, не се задържа на определена работа, предпочита оскъдната в материално отношение, но свободна духом артистичност. Да си кажа правичката, искрено му завиждах, но, свързан с десетки семейни и служебни нишки, не смеех, просто нямах сили да последвам примера му. По онова време и у мен се бе разгоряла искрата на хумористичното творчество, чувствавах, че и аз имам да кажа важни неща на народа си, но още се стеснявах, пишех тайно, нищо не публикувах, а и счетоводителската ми работа ми даваше малки възможности в това отношение.

Към 1908 година и в моя живот настъпи така дълго желаната промяна. Почина от гръдна жаба, бог да го прости, баща ми и аз, като

пряк наследник, трябваше да поема създаденото от него предприятие. Тогава именно изведнъж реших, че не бива да си слагам тези окови, които ми се струваха вековечни. Предадох фабриката и цялото ръководство на най-големия зет (той това и чакаше), махнах се от счетоводната работа, прибрах багажа си (бомбета и папийонки) и с една доста прилична месечна рента заминах за София. Наех си квартира в центъра, на улица „Сан Стефано“, и някак бързо и неусетно се включих в редовете на тогавашната софийска „бохема“. Отново се събрах с Оник, който беше вече станал управител на софийската кантора на Дердеряновци. Оник проявяваше известни артистични наклонности, беше си създал връзки с някои артисти от Народния театър, снабдяваше ги с луксозни цигари (кой у нас не обича муфтата) и покрай артистите се запознах и с някои от най-нашумелите тогавашни млади поети от кръга на Подвързачов. Той пък работеше в някаква винарска кантора на площад „Бански“, и, каква ирония на съдбата! — също беше счетоводител. Поетите, на които беше всепризнат духовен водач — Дебелянов, Лилиев, Стоянов, Райчев, — бяха все мои връстници и трябва да кажа, че след казанлъшката скука и обивателщина покрай тях попаднах в самия водовъртеж на най-новата българска литература. Започнах да публикувам и аз в „Българан“ и „Оса“, започнаха и мен да показват с пръст в кръчми и кафенета. Блажени и щастливи времена! Времена на възторзи от успехите на приятелите и на покрусата от собствените несъвършени първи стъпки. Но за това друг път.

През пролетта на 1908 година пристигна писмо от Хашек, с което ме уведомяваше, че през май-юни същата година ще направи едно пътешествие с параход по Дунава и вероятно ще слезе по за ден-два в нашите пристанища Свищов и Русчук. Веднага съобщих приятната новина на Оник и двамата решихме да устроим на Слави небивало посрещане. Като наближи датата на пристигането, писах на зетьовете и те ми пратиха две големи дамаджани с анасонлийка и един солиден колет със суджук и наденица. Оник осигури цигарите. Натоварени с всичко това, отидохме в Свищов и наехме за цяла нощ двете крайни сепарета на тогавашния свищовски ресторант „Роял“, спазарихме една банда влашки цигани, майстори на цигулката и кларнето, зачакахме появата на вапора. Беше, струва ми се, 18 май, в разгара на пролетта, която тук, край Дунава, е особено пищна.

Параходът пристигна към пет часа следобед. Познахме веднага Слави на горната палуба, не беше се много променил, същият весел дебелак с дълга рошава коса, сега обаче си беше пуснал и една рижава брада, с която страшно приличаше на разхайтения английски крал Хенрих VIII. Прегърнахме се, заведохме го до хотела да си остави багажа, след туй с файтона, който ни доведе до пристанището, каран от един хубавец черкезин, го разведохме из града. Показахме му църквата, строена от Фичето, и хубавите къщи с железните балкони, в които живееха тежките свищовски търговци и от прозорците на които надничаха хубавичките им дъщери. В една от тези къщи се бе родил и нашият незабравим Алеко. Слави харесваше всичко, мило му беше лично да види страната, за която толкова му бяхме говорили на нашите „тайни“ вечери, съжеляваше само, че няма време да отиде до Казанлък и Пловдив, с които му бяхме проглушили ушите. И той бързаше да ни уведоми за всичко, което му се бе случило в годините на раздялата. Пишел много, печатали го във всички вестници и списания, но напоследък започнал да се ограничава със сътрудничество само на лявата преса. Знаели го вече из цялата страна. „Повече със скандалите обаче съм се прочул — каза ни с малко крива усмивка, — отколкото с писанията си. На еснафа скандали му дай!“ Критиката все още не му обръщала внимание, един от най-видните критици, водачът на символистите в Прага, дори му предрекъл, че никога няма да се домогне до истинската литература, завинаги ще си остане в нейното преддверие. Може пък да бил прав, с хумор и сатира мъчно се достигат върховете, пък и да ги достигнеш, кой ще ти го признае.

Престраших се и му разказах за моите първи опити в хумористиката. Той остана доста изненадан, че и аз съм се отдал на този труден занаят, но все пак ме насърчи — не е келепир наистина, неприятна работа е, особено когато се разправяш с реакционери, консерватори и търгаши, които все ти търсят и много често ти намират цаката, но все пак е по-добре от счетоводителството. А най-хубавото било, че съм се отказал от фабрикантството, което рано или късно щяло да ме отведе в лагера на реакцията. Попитах го дали да не се ориентирам и аз към анархията. Казах, че съм се запознал с един анархист, много интересен човек, участник в Преображенското въстание и Странджанската комуна, Мишел Герджиков, и той твърде много ми влияе, почти съм готов да навлека черната анархистична

рубашка. Но Слави за моя най-голяма изненада не одобри тоя замисъл, сам преминал през анархията, той започнал да се разочарова от това движение, то не водело доникъде и дори австроунгарската полиция започнала да използва някои видни анархисти за своите нужди, а също така да субсидира анархистки организации. Това вече говорело много.

След като привършихме сериозните разговори, дадохме думата на циганите, а ние се заехме с анасонлийката, към която Слави не беше изгубил интерес, не беше забравил, че всъщност от ония три чашки, изпити тайно в пансионерската ни стаичка, беше започнало коренното му преобразяване като личност. Гуляят се разгоря с пълна сила към полунощ, към нас се присъединиха и няколко млади представители на местната свищовска „бохема“: учители и учителки от търговското училище, офицери. С един от тези офицери Слави едва ли не се сби, оказа се сляп привърженик на Фердинанда. Изхвърлихме го с общи усилия от локала, той дълго псува навън, докато най-после падна край дървената ограда на градината, където веднага захърка. Слави трябваше рано сутринта да продължи пътя си с парахода до Русчук. Не ни се разделяше с него, затуй купихме и ние билети и като взехме циганите и част от свищовските бохеми, качихме се на вапора и продължихме гуляя, като по пътя, някъде към устието на Янтра, хвърлихме в реката кореспондента на някакъв прусашки берлински вестник, дошъл да отразява събитията в Турция (казах, че всичко това ставаше през 1908 година, в навечерието на младо-турската революция). Този кореспондент взе да оправдава действията на Абдул Хамид и македонските кланета и да говори против младотурците. След като се окъпа добре в хладните дунавски води и му премина султанския ентусиазъм, извадихме го, намерихме му един кат сухи дрехи, но повече не го приехме в развеселената ни компания. Между впрочем анасонлийката отдавна се бе свършила, сега пиехме донесена от свищовлиите ракия, хубава наистина и крепка, но къде ще ти се равнява с казанлъшката анасонлийка! В Русчук не можахме да разгледаме града, веднага се вмъкнахме в елитния локал „Империал“ (какви само гръмки имена носеха нашите ресторанти, кръчми и шантани, докато пражките си бяха простичко „При вола“, „При двете котки“, „При черния кон“, „При чашата“). Но и гръмкото име не попречи на отново развихрилия се гуляй. Тук пък пердашихме един

известен русенски търговец, който си позволи да хули арменците. За малко не му счупихме главата, спаси го лично русенският градоначалник, но и той, като разбра защо го бием, насърчи похвалните ни усилия, само ни напомни, че господинът е влиятелен местен нотабил и все пак не било редно да го доубиваме.

Така весело и нелишено от бурни събития премина тази наша последна среща с милия приятел от ученическите години. Разделихме се с прегръдки и плач на силистренското пристанище. Параходът със Слави замина за Делтата, последният му пункт беше руското пристанище Рени. Ако имахме паспорти, и ние щяхме да придружим Слави дотам, но не бяхме се сетили да уредим този въпрос предварително и трябваше да преустановим запоя. Гледахме как вапорът отнася Слави в утринната дунавска пролетна мъгла и не предполагахме, че го виждаме за последен път.

Четири години след това започнаха войните. В Първата световна война бяхме уж съюзници с Австро-Унгария, но не даде бог да се срещнем със Слави. Пък и къде да се срещнем, война е, ние на южния фронт срещу англо-френците, Слави на Галицийския срещу руснаците. След войната подразбрахме от познати, че Слави още в 1916 година заедно с група чешки и словашки войници се предал на русите и влязъл в състава на Чешкия легион под водачеството на Масарик. Но и това не го задоволило и когато избухнала Октомврийската революция, се присъединил към болшевиките и бил дори осъден на смърт от ръководството на легиона, което пък застанало на страната на белите.

Много по-късно научихме, че Хашек се върнал в Чехословашката република, създадена след войната, чак в 1921 година. Всичките ни усилия да се сдобием с адреса му останаха обаче напразни. Времената бяха тревожни, неспокойни, Чехословашката република бе влязла в състава на Малката Антанта, враждебно настроена към нас, връзките, дори и пощенските, бяха трудни, новини идваха рядко. Доколкото можахме, подразбрахме, че Хашек играе важна роля в средите на болшевиизираната интелигенция, че пише фейлетони и памфлети в „Руде право“, и толкоз. Че е започнал да пише голям роман с главен герой простия войник Швейк научихме чак след смъртта му: Чехословашките буржоазни вестници съобщиха съвсем накратко за нея — умрял на 3 януари 1923 година. Не можал да додиктува края на романа си.

А като си помисля как се веселихме ние с Оник точно по това време с приятели и хубави приятелки! Слави умира, а ние надигаме чашите с анасонлийката, държим речи, разправяме вицове... Но де да знае човек!... Абе усетих аз точно на трети сутринта, че нещо ме пристяга в гърдите, като че ли някой е седнал отгоре ми и се опитва да ме удуши, но сигурно съм го отдал на прекаленото количество изпита ракия и вино. Пък и не е редно атеист човек да се отдава на мистика и телепатия. Но все пак нещо усетих... Умирал е Слави... Голям, велик човек беше той, нищо че го наричаха пияница и скандалджия. Пък и да е пил, какво от това? И аз не падам по-долу. Пък и аз ще оставя някаква следа в българската култура.

II БЕЛОКОСИЯТ ЛЪВ

С Марк Твен, великия американски хуморист и сатирик, се запознах при извънредно странни обстоятелства. Запознанството бе бегло, трая само половин час, диалогът, който се поведе, всъщност не беше диалог, говореше само Марк Твен, а аз мълчах, простете, като пън. Но и това е достатъчно тази среща да има огромни последици за развитието ми като личност и писател.

Трябва веднага да отбележа, че нашата среща е направила силно впечатление не само на мен, но и на Марк Твен. В своя къс разказ „Как ме подведох в Ню Арк“ той не без възмущение описва това свое първо съприкосновение с моята личност. Разбира се, както се полага, прибавил е и твърде много художествена измислица. Когато се срещнахме, аз бях млад човек на около двадесетина години, а той ме е представил като някакво старче, кандидат за гроба. Запозна ни моят чичо Михаил Колони, дългогодишен емигрант в Париж, по онова време вече улегнал възрастен човек, а в разказа на Твен чичо ми се е превърнал в млад джентълмен, племенник на старчето, тоест мой племенник, който при това играе по волята на писателя твърде неблагоприятна роля. Мястото на действието е пренесено от Париж, където действително стана срещата, в малкото американско градче Ню Арк (сега то се е сляло с гиганта Ню Йорк). Великият писател си е позволил и още една волност — разказът му е публикуван в 1872 година, а срещата в Париж стана двадесет и три години по-късно, по време на околосветското му турне с публични хумористични четения. Както виждате, доста неточности и волности, но аз не се сърдя за тях, гениите трябва да бъдем снизходителни и да им прощаваме прищевките.

А иначе в разказа с малки изменения се говори точно това, което всъщност и стана. Ще си позволя да цитирам част от него, а пък после ще разкажа и моите впечатления от същата среща. Всичко това вероятно ще представлява интерес и за науката, един психолог

например, който се занимава с научната страна на писателския труд, би извлякъл ценни изводи за това, как двама надарени люде възприемат по съвсем различен начин една и съща даденост от живота.

Пристъпвам към самия цитат:

„Вие може би си спомняте, че не много отдавна изнесох лекция пред млади хора, членове на някакво общество. Преди началото на лекцията разговарях с един от упоменатите млади джентълмени и той ми каза, че има чичо, който неизвестно по каква причина е изгубил способността си да чувствава каквото и да било. И със сълзи на очи този млад човек ми каза:

— Ах, ако бих могъл поне един път да видя как той се смее! Ах, ако бих могъл да видя как плаче!

Бях трогнат. Не мога да остана равнодушен пред чуждата болка.

Казах:

— Доведете вашия чичо на моята лекция. Аз ще го размърдам. Ще направя това заради вас.

— Ох, ако би могло да го сторите, цялото наше семейство ще се моли за вас — ние така го обичаме! Ах, благодетелю, нима вие наистина ще го накарате да се засмее? Нима ще предизвикате живителни сълзи на неговите изсушени от старостта скули?

Бях трогнат до дълбочината на душата си. Казах:

— Сине мой, доведете вашия старичок. Приготвил съм за тази лекция такива анекдоти, че ако в него е останала капчица смях, той ще се смее. Ако те не достигнат целта, то имам и други — и там вече той или ще заплаче, или ще умре, нищо друго няма да му остане.

Младият човек ме благослови, просълзи се и ме прегърна, а после побягна за своя чичо. Той нареди стареца на най-видното място, на втория ред, и аз започнах да го обработвам. Отначало пузнах в ход по-леки вицове, после по-тежки; изрешетих го просто с вицове, изстрелвах в него стари брадати анекдоти и без да жаля пипера, го посипвах

с нови, още топли, току-що измислени; вдъхнових се и се стараех с пот на лицето, до пълно прехрипване, до побесняване, до ярост — но нито един път не пронизах стареца, не постигнах нито усмивка, нито сълзи. Просто нищо. Ни признак на усмивка, ни следа от сълзи. Бях изумен. Накрая привърших лекцията с един последен вопъл на отчаяние, пуснах му един анекдот със свръхестествена сила и потресаващо въздействие. После се отпуснах на стола, съвсем объркан и обезсилен.

Председателят на обществото дойде до мен, избърса главата ми с влажна кърпа и каза:

— Но какво ви стана накрая?

Отговорих:

— Стараех се да разсмея ей онова магаре на втория ред.

Той каза:

— Тогава сте си изгубили напразно времето: той е глух и ням и при това сляп като прилеп!“

В последната фраза отново се е намесила художествената измислица, на която Марк Твен бе такъв всепризнат майстор. По онова време аз наистина бях глухоням, но сляп никога не съм бил, това може да се потвърди от всички мои връстници, приятели и роднини. Наистина в творчеството ми се прокрадва тук-там житейска слепота, но тя няма биологически характер.

А що се отнася до глухонемотата ми, и тя не беше от рождение. Това нещастие ме постигна, когато бях момче на 13 години (фатална възраст наистина!). Ето как стана всичко. Имахме в дъното на обширния ни сливенски двор (аз съм роден в Сливен в заможна патриархално семейство) една особено родовита попка круша. Дядо ми, абаджия, беше постоянно зает в дюкяна си, чичовците ми бяха хора гурбетчии (казах вече, че чичо Михаил беше емигрант в Париж), лелите ми бяха все бременни (гурбетчиите се връщаха всяка есен, колкото да направят белята) и не можеха да се катерят по дърветата. И станеше ли въпрос есен кой да обере крушата, погледите на всички, особено на баба ми Мика, се отправяха към мене. Пък и моя работа

беше. По онова време бях палав и немирнен, пъргав като невестулка, дай ми да пълзя по клони и покриви. Та и тоя октомври, беше през 1888 година, още щом нареди баба ми, грабнах кошницата и доделелите ми мигнат, бях вече горе на върха на крушата на около седем-осем метра височина. Брах, каквото брах, понапълних кошницата и изведнъж гледам точно на върха на най-високия клон една огромна като глава на пеленаче круша, леко порозовяла откъм слънчевата страна. Понапъгнах се, но беше невъзможно да достигна привлекателния плод с късите си тогава ръце. Освен немирнен, бях и амбициозно момче, закачих кошницата на един от по-долните клони и като съсредоточих цялата си сила, пъргавина и амбиция, започнах лека-полека да се придвижвам по застрашително тънкия най-висок клон. Изпокъсах си гащите и ризата, но нищо не ме спря. Най-сетне усетих хладината на плода на дланта си. И изведнъж... прас, крехките клончета, на които бях стъпил, се счупиха, аз се плъзнах надолу заедно с откъснатата круша, направих опит да се задържа, но ръката ми беше заета, и в състояние на истински ужас полетях към земята. При падането си спомням, че изкрещях с все сила, а като се плъоснах долу, веднага съм загубил съзнание. Свестих се в спалнята на родителите ми, над мен бяха надвесени лицата на баба ми, на майка ми и на петте ми лели, всичките загрижени и разплакани. Поисках да кажа нещо, но от устата ми излезе само едно бълбукане. Баба ми ме помилва по главата и каза нещо, но аз нищо не чух, само ужасен гледах как мърдат беззвучно устните й. Едва на другия ден, след още няколко опита да проговоря (излизаше само някакво мучене), съзнах, че съм онемял от ужаса при падането. Разбрах също, че освен дара слово, съм загубил и дара слух. Макар и рядко, случват се подобни трагедии. На тринадесет години заради една пиклива круша бях осъден на жалко и безсмислено, както ми се струваше тогава, съществуване. Къде ли не ме водиха нашите — и на доктори, и на врачки, и на гадатели. Една туркиня ми гори въглен на пъпа, с какви ли не билки и отрови не ме поиха, водиха ме посред нощ на Арабовското аязмо, от Кушбунар пих вода цяла неделя, клаха курбан на свети Петър, та дано помогне на адаша си, не би и не би. Изостанах от училище, четях наистина книжки, но каква ти полза, когато нищо не можеш да изразиш с думи, не можеш да поспориш върху прочетеното, нито пък да чуеш какво казва контрагентът. В днешните дискусии това би било от полза за

участника, но тогава, повярвайте ми, беше особено мъчително. А на всичко отгоре растях здрав и силен като бик, всичко друго ми беше на мястото и към останалите ми страдания след 16-годишната ми възраст се прибави и несподделеното увлечение към нежния пол. Какъв успех може да има пред дамите човек, който две думи не може да обели, една серенада не може да изпее. Времената тогава бяха други, романтични, жената не се задоволяваше само със секс, искаше внимание, духовна ласка, желаше да ѝ се рецирират стихове. За сегашните млади хора е лесно, стига да си вършиш другата работа, колкото по-малко говориш, толкова по-добре, никой не разбира колко си глупав. А тогава не беше така и аз все по-сериозно мислех да туря край на младия си несретен живот. Защо, виках си, да се мъча, а в същото време да терзая и близките си, майка ми просто на сянка беше заприличала заради мене. И тук се намеси чичо Михал. Той се върна от Париж, видя на какъв хал сме и аз, и родителите ми и ни съжали. Ще го закарам, вика, в Париж, голям град, много доктори, много болници, ще му търсим някакъв лек, още повече че болестта не е от рождение, а е от уплаха. Чул бил, че някакъв финландец ли, немец ли онемял от среща с мечка, били го уж излекували и след туй станал депутат в парламента, толкова се научил да говори. Речено-сторено. Майка ми се раздели с наниза от пендолири, подарен от дядо ѝ още в турско, и с тез пари заедно с чичо Михал заминахме за тоз прочут Париж. Пристигнахме, помня, в неделя на 5 март 1895 година. Никакви доктори през този ден не работят. Настани ме чичо Михал в хотела, момичетата долу на ресепсиона едва ли не се просълзиха, като ми видяха дереджето. Нашите ме бяха докарали за Париж жакетче, сива жилетка, панталони по мерак, хубав, як, а пък мучи като магаре, как няма да заплачеш.

Тръгнахме следобеда да разглеждаме Париж. Разхождаме се покрай реката, Сена ѝ викат, и гледаме по стените на десния бряг разлепени афиши. Чичо прочете един от тях: големият американски писател-хуморист Марк Твен щял да чете публично свои разкази и анекдоти в салона на Парижката политехника. Днес от седем часа вечерта. Чичо хич и не се подвоуми, нямаше какви да ги дъвчем в хотела тази вечер, нито можем да разговаряме, само си разменяме писмени бележки. Взе той два билета, повече за себе си ги взе, като бил в Париж, много бил чувал за тоя американски писател, бил голям веселяк, пък и за мен не било зле да го видя, може би съм щял да се

поразсея (всичко това той ми го съобщи писмено). И аз му написах: „Добре — викам, — съгласен съм!“ Какво друго да му пиша, и на концерт да беше предложил да ме заведе, пак щях да кандисам — времето да минава. Пък и защо да крия, не ми беше съвсем безинтересно да видя със собствените си очи това нашумяло световно чудо. В нашия Сливен такова нещо едва ли ще дойде някога, най-много някой цирк да пристигне. Но циркът е едно, а Марк Твен съвсем друго, това и с тогавашния си прост акъл можех да го проумея.

Намерихме политехниката, влязохме в салона. Да ви кажа, че беше пълен, ще ви излъжа. Французинът не си дава парите за такива литературни четения и лекции. На него му дай песнички, канканец, па да излезе някой майчин и бащин и да му заразправя разни двусмислености... Настанихме се с чичо на втория ред, точно срещу катедрата на лектора (и в разказа на Марк Твен точно така е казано). В седем часа пунктум лекторът се появи, поклони се и застана зад катедрата. Да беше у нас, щеше да изчака да се напълни салонът, да се увери, че ще си вземе парите, а тоя, нали е американец, точен като часовник. Беше най-красивият мъж, който бях виждал дотогава. Целият облечен в бяло, тънък и висок, с буйна бяла коса като грива на лъв, с бели провиснали надолу мустаци. Всичко в него беше бяло, само вратовръзката му червена и всичко това правеше страшно впечатление, просто поразяваше зрителя — абе знаят тия американци да вземат акъла на публиката. Както и да е, изкашля се той, започна да говори и само след минута в залата избухна смях, аз не мога да го чуя, разбира се, но виждам разкривените лица на хората, сякаш някой ги гъделичка по петите.

И не зная какво хареса в мен този човек, но като втрени погледа си в лицето ми, и до края не го вдигна. Сякаш за мене беше цялото четене, за мене беше бил толкоз път от Америка до тука.

И виждам, че нещо става с него, по едно време като че ли съвсем побесня, изпоти се целият. Хората наоколо ще се изтъркалят на пода от смях, а той гледа само мене, хай да му се не види макар! И аз започнах да се стеснявам заради него, виждам, че нещо го мъчи, ама какво е, американец човек, мож ли му разбра...

Измина час, час и нещо и най-после, след като даде, дето се вика, всичко от себе си, лекторът тръсна за последен път белите си къдри и се отпусна изнемощял на стола зад катедрата. И пак не сваля изумения

си поглед от мене. Излезе един възрастен човек и взе да му бърше потта от лицето с влажна кърпа. Станахме с чичо и тръгнахме да си вървим. Чичо още се смееше, Марк Твен говорил на френски и чичо разбрал всичко. И тъкмо влизаме във фоайето, идва при нас някакъв млад господин, представя се на чичо и след няколко разменени думи ни повежда зад сцената. Влизаме в някаква стая и гледаме вътре, отпуснат на едно кресло, изнемощял напълно, сякаш е копал лозе, седи Марк Твен. Едва изчака чичо да му се представи и взе да говори бързо и възбудено, като сочеше мене — ай, дявол да го вземе, почнах да се плаша вече от тоз човек, какво толкова съм му влязъл в окото! Да не вземат пък да ме арестуват за нещо, знам ли ги такива светила накъде ще избият! И тогава взе думата чичо и почна да му обяснява нещо, ама съвсем смутено и пак гледайки към мен.

И тогава Марк Твен изведнъж се промени, умората му изчезна, скочи от креслото, засмя се с чудно хубава блага усмивка и пак стана оня красив и елегантен човек, какъвто се бе появил преди два часа зад катедрата. Взе да ме гледа милозливо и по едно време дори ме помилва по главата. След туй пак заговори на чичо, сложи си очилата, написа бързо нещо и му го подаде, после извади портфейла си, наброи цял куп зелени банкноти и ги побутна към чичо. Той не искаше да ги вземе, но Марк Твен просто му ги напъха в джоба насила.

Това ни беше цялата среща с великия писател. След три дни се качихме с чичо на един презокеански параход и заминахме за Ню Йорк. Там чичо се обади на лекаря, чийто адрес му дал Марк Твен, и оня ни прие в кабинета си без какъвто и да било ред. Ама да видите кабинет! Цял дворец, мама му стара! И апарати, апарати, да се побъркаш! Лекарят беше стар и твърде любезен, прегледа ме много внимателно, пипаше ме, сякаш съм от стъкло, и се боеше да не ме счупи, през лупи и микроскопи ме гледа, пъхна ме в три от апаратите, дълго говори с чичо, накара го да подпише нещо. А после се качихме по една безкрайна стълба чак на върха на зданието, викат му небостъргач и наистина покривът му е чак в облаците и тук изведнъж ме пъхнаха в някаква тясна тъмна стаичка и затвориха вратата. След секунда стаичката се размърда и полетя с все сила надолу. От ужас изкрещях и това не беше обикновеното ми мучене, ами нещо като отдавна забравеното „Олеле, мамо!“ Дори в обхваналия ме панически страх разбрах, че произнесох точно тези две думи.

Когато най-после тъмната стаичка спря и ме извадиха бездиханен от нея и когато, за да дойда на себе си, ми лепнаха два здрави шамара, о, чудо на чудесата, аз бях отново придобил скъпия божи дар слово.

На връщане с парахода чичо ми обясни цялата работа. След като бяхме влезли с него в стаята на Марк Твен, последният много възмутено и възбудено попитал що за безчувствено магаре съм, да ме вземели мътните, щом заради мен изразходвал целия си запас от хумор, а пък аз, магарето, нито веднъж не съм се засмял. Чичо обяснил как в действителност стоят нещата, че съм магаре, магаре съм, но имам и известно извинение, паднал съм навремето от круша и това е дало непредвидено тежки последствия. Тогава Марк Твен се трогнал до сълзи, дал му адреса на своя приятел, прочут нюйоркски лекар невролог, а също и достатъчно пари за път и за заплащане на лечението.

Така благодарение на великия писател и на случайността, която ме срещна с него, аз се отървах от страшния недъг и имах възможността, макар и много по-късно, също да стана изтъкнат негов колега. Отблагодарих му се за всичко това, като навсякъде, където седна и стана, тръбя, че той ми е любимият учител в хумора, а пък аз съм му любимият ученик.

А що се отнася до пътуването до Ню Йорк и до парите, пръснати за лечение (трябва да кажа, че приятелят на Марк Твен ни оскуба здравата), бихме могли да си ги спестим и да си купим кое-що от богатия парижки пазар. Вместо да ме спускат с асансьор (така се наричала черната стаичка), със същия успех бих могъл отново да се кача на попската круша в нашия двор и отново да падна оттам. Разбира се, като ме бутнат ненадейно.

Така де! Човек във всичко трябва да си прави сметката!

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.